

SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDEN GÜNÜMÜZE KIRGIZİSTAN-TACİKİSTAN SU SORUNLARI*

*Murat Bürkan SERBEST***

*Canlıy MARKİSOVA****

Makale Geliş Tarihi/Received: 11/05/2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 05/09/2022

Makale Yayın Tarihi/Published: 30/12/2022

Atıf İçin/To Cite: Serbest, M. B. & Markisova, C. (2022). Sovyetler Birliği Döneminden Günümüze Kırgızistan-Tacikistan Su Sorunları. *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 95-110.

Özet: Orta Asya'da su kaynaklarının kullanımı ve paylaşımı uzun zamandır devam eden bölgesel sorunların başında yer almaktadır. Sovyetler Birliği döneminde sınır anlayışı sembolik bir nitelik taşıdığından dolayı su kaynaklarının yönetimi, birleşik yönetim sistemiyle gerçekleştirilmiştir. Su ve enerji kaynaklarının paylaşılmasını sağlayan Orta Asya Birleşik Enerji Sistemi'nin Sovyetler Birliği sonrası ortadan kalkması, bağımsızlık kazanan devletler arasında doğal kaynakların kullanımı ve paylaşımı sorununu ortaya çıkarmıştır. Orta Asya'daki Fergana Vadisi uzun zamandır çeşitli alanlarda sorunların ortaya çıktığı potansiyel bir çatışma alanıdır. Sovyet Birliği'nin dağılmasından sonra çözülmemiş sınır sorunları, Kırgızistan ve Tacikistan arasında da su kaynaklarının paylaşımı konusunda anlaşmazlıkları beraberinde getirmiştir. Özellikle Kırgızistan'ın Batken ve Tacikistan'ın Soğd sınırında, su sorunları sıklıkla yaşanmaktadır. Bahar ve yaz dönemlerinde adı geçen devletlerin su kaynaklarına olan ihtiyaçlarının artması, çatışmaları kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu çalışmada, Kırgızistan ve Tacikistan arasında yaşanan su sorunlarının Sovyetler Birliği döneminden miras kaldığı ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. Günümüzde devletler arasındaki sınırların sınırlandırma ve işaretlendirme süreçlerinin tamamlanmaması, başta su sorunları olmak üzere çeşitli çatışmalara zemin hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Tacikistan, Su Sorunları, Sınır Sorunları, Sınırlandırma ve İşaretlendirme

KYRGYZSTAN-TAJIKISTAN WATER ISSUES FROM THE SOVIET UNION PERIOD TO THE PRESENT

Abstract: The use and sharing of water resources in Central Asia has been a long-standing regional issue. In Soviet times, the concepts of borders were characterized as symbolic. According to this the management of water resources was carried out with a unified management system. In post-Soviet times the disappearance of Central Asian Unified Energy System which ensured the allocation of water and energy resources, has revealed the problem of the use and sharing of natural resources between the independent states. The Fergana Valley in Central Asia has been recognized for a long time as the region where problems in various fields constantly arise. After the dissolution of the Soviet Union, unresolved border problems revealed disagreements between Kyrgyzstan and Tajikistan on the sharing of water resources. Especially in Batken border of Kyrgyzstan and Sughd border of Tajikistan, water problems have been experienced periodically. The increase in the needs of countries for water resources in spring and summer periods caused inevitable conflicts.

This study has examined the water problems between Kyrgyzstan and Tajikistan, inherited from the Soviet Union period. The incomplete processes of delimitation and demarcation of borders between states, prepares the ground for various conflicts, especially water issues.

Keywords: Kyrgyzstan, Tajikistan, Water Issues, Boundary Issues, Delimitation and Demarcation

* Bu çalışma, Murat Bürkan SERBEST danışmanlığında hazırlanan "Kırgızistan-Tacikistan Sınır Sorunları" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, murat.burkan@manas.edu.kg

 <https://orcid.org/0000-0003-2961-6549>

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD., jmarkisova@gmail.com, (Sorumlu Yazar / Corresponding Author)

 <https://orcid.org/0000-0002-1244-2346>

Giriş

Sovyetler Birliği döneminde uygulanmakta olan enerji politikaları, günümüzde Orta Asya devletleri arasında yaşanan mevcut su ilişkilerinin yönünü belirlemiştir. Sovyet yönetimi, su ve enerji kaynaklarının paylaşılabilmesi için 1970'lerde Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ı kapsayan "Orta Asya Birleşik Enerji Sistemi"ni (Avrasya Kalkınma Bankası, 2019:19) inşa etmiştir. Bununla birlikte, söz konusu sistem Sovyet sonrası dönemde devletlerin hidropolitik açısından sorunların yaşanmasını engellememiştir. Kırgızistan ve Tacikistan ikilisinin, günümüzdeki sınır ve su paylaşımı konusunda yaşadıkları ihtilafların temelinde Sovyetler Birliği döneminde gerçekleştirilen ulus devlet sınırlarını belirleme süreci yatmaktadır. Farklı etnik gruplar, sınırların belirlenmesi sırasında verimli topraklara ve su kaynaklarına erişim talep ettiklerinden dolayı menfaatlerin çatışması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır uzunluğu 971 km olup devletlerarası sınırların 519,9 km'lik bölümü sadece işaretlendirilmiştir (Central Asian Bureau for Analytical Reporting İnternet Sitesi, 2021). 451 km'lik bölümünde ise sınırlandırma ve işaretlendirme sürecinin henüz tamamlanmaması, ihtilaflı topraklar meselesine ve iki taraf arasında sıcak çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır. Özellikle tartışmalı bölgelerde bulunan su kaynakları, Kırgızistan-Tacikistan arasında yaşanan anlaşmazlıkların/çatışmaların temel sebeplerinden biridir. Günümüze kadar süregelen çatışmaların çoğu, Kırgızistan'da doğup, kuzeye doğru Tacikistan toprakları üzerinden geçen ve Özbekistan'da son bulan Ak-Su (İsfara) (Arynova ve Schmeier, 2021:4-6) havzası üzerinde yoğunlaşmaktadır.

1. Sovyetler Birliği Döneminde Orta Asya'da Su Kaynaklarının Kullanımı

Orta Asya'da su kaynaklarının paylaşım sorunları Aral Denizi'ne akan Amuderya ve Sirderya nehirlerinden kaynaklanmaktadır. Aral Denizi havzası, yaklaşık 1,5 milyon km² olmakla birlikte, Orta Asya'nın büyük bir kısmını kapsamaktadır. Afganistan-Tacikistan sınırında Panj (Aksu) ve Vahş (Kızılsu) nehirleri birleşerek Amuderya olarak devam eder. Afganistan, Özbekistan ve Türkmenistan arasında sınır hattını oluşturan, Türkmenistan'dan geçerek Özbekistan topraklarından Aral Denizi'ne kadar akan nehrin uzunluğu 2.540 km'dir (Eşment, 2011:2-3).

Sirderya nehrinin, Narın kolu ile toplam uzunluğu 3.019 km'dir. Nehir Kırgızistan'da doğup, Özbekistan ve Tacikistan topraklarından geçerek Aral Denizi'ne dökülür. Ülkeler arasında nehirlerin kullanımı ve dağılımı Sirderya ve Amuderya nehirleri su kaynaklarının kompleks kullanım planına dayanarak gerçekleşmiştir (Eşment, 2011:3-4). Sirderya ve Amuderya nehirlerinin su kaynaklarının kompleks kullanım planı 12 Ağustos 1969'da Sovyetler Birliği Tarım Bakanlığı ve Arazi İslahı ve Su Kaynakları Bakanlığı (UZGIP) tarafından düzenlenmiştir. Orta Asya bölgesinde Amuderya ve Sirderya başta olmak üzere su kaynakları yeterli olmasına bakmaksızın, Sovyet şuralarının belirlediği sınırlar, su kaynaklarının orantısız şekilde dağıtılmasına neden olmuştur (Eşment, 2011:5).

Orta Asya'da 1860'tan önce su yönetimi, yerel halk arasında ana su kanalları kullanıcılarından seçilen *mirab* (su kaynaklarını yöneten kişi) ve *arık-aksakal* (sulama sistemini yöneten kişi) tarafından sağlanmıştır (Şamlı, 2017:11). Çarlık döneminde, günümüzdeki Orta Asya bölgesinin önemli kısmını kapsayan Türkistan Valiliği'nin yüksek ekim potansiyelinin

keşfedilmesiyle birlikte sulama sistemi kapsamlı bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Bölgenin su kullanımını hakkında hukuksal altyapıyı oluşturan Türkistan'ın sulama sistemine ilişkin kanun 1877'de yürürlüğe girmiştir (Valentini, Orolbaev, Abylgazieva, 2004:23).

Sovyetler Birliği kurulduktan sonra Moskova yetkilileri, Türkistan'da sulama sistemini geliştirebilmek için daha fazla yatırım yapmaya karar vermişlerdir. Bu kapsamda Fergana, Çüy, Zereşan vadilerinde Golodnaya ve Dalverzinskaya bozkırlarında sulama sistemlerinin geliştirilmesi üzerine planlara öncelik tanımışlardır (Valentini ve diğ., 2004:25). Sovyetler Birliği Merkezi Komitesi Organizasyon Bürosu¹, 4 Haziran 1924 tarihli ve 87 sayılı "Orta Asya Cumhuriyetleri'nde Ulus Devlet Sınırlarının Belirlenmesi" kararını çıkartmıştır. Kararnameye göre Buhara Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Buhara SSC), Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Türkistan SSC) ve Harezmî Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Harezmî SSC) "ulusal özelliklere" göre bölünmüştür. Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Özbek SSC), Buhara SSC, Harezmî SSC ve Türkistan SSC'nin Özbek halkının birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Türkmen SSC) ise Buhara, Türkistan ve Harezmî SSC'nde yaşayan Türkmenlerin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Türkistan'ın Kırgız bölgeleri Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti² (Kırgız SSC) ile birleştirilmiştir. Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı olan Kara-Kırgız Özerk Bölgesi'nin ve Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde Tacikistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (Tacik SSC) sınırları belirlenmiştir (Elektronnaya Biblioteka İstoriçeskih Dokumentov, 2018). Ortaya çıkan yeni cumhuriyetler ve özerk bölgeler Moskova tarafından yönetilmeye devam etmiştir. Daha sonra bölgede Orta Asya Su Kaynakları Dairesi'nin oluşturulmasıyla birlikte Moskova yönetiminin bölgedeki su kaynaklarını tek sistem olarak değerlendirdiği görülmüştür (Valentini ve diğ., 2004:26).

1918 yılının Mayıs ayında ilk su yönetimi kanununun yürürlüğe girmesi ile Fergana, Çüy ve Zereşan vadileri ile Golodnaya ve Dalverzin bozkırlarında sulamanın öncelikli olarak geliştirilmesi sağlanmıştır (Valentini ve diğ., 2004:25). Böylelikle Sovyetler Birliği döneminde Orta Asya ülkelerinin tarımsal potansiyelinin tespiti için ilk önemli adımlar atılmıştır. 1928'de arazi sulama çalışmaları artmıştır. 1932'den sonra Sovyetler Birliği'nde ağır sanayinin gelişmesiyle birlikte sulama sisteminin kurulması da hızlanmıştır. Orta Asya cumhuriyetlerinde hafriyat ekipmanları ve inşaat mekanizmaları kullanımının artmasıyla su yönetim tesislerinin inşası başlamıştır. II. Dünya Savaşı döneminde Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa bölgesindeki sanayi fabrikaları kapatılmasından dolayı sanayi üretimi Orta Asya coğrafyasında devam etmiştir. Bölgedeki endüstriyel potansiyelinin artırılması ihtiyacı, yeni hidroelektrik tesislerinin devreye alınmasını gerektirmiştir. Bu yüzden Sirderya nehri üzerinde çok sayıda büyük, orta ve küçük ölçekli hidroelektrik santrallerinin inşasına öncelik verilmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Orta Asya ülkeleri gıda ve endüstriyel ürünlerinde Sovyetler Birliği'nin temel tedarikçisi olmuştur.

¹1919-1952 yılları arasında Komünist Parti Merkez Komitesinin yürütme organıydı. Komünist Partinin organizasyon çalışmalarının genel yönetimini yürütmek için kurulmuştur (Bolşaya Rosiyskaya Entsiklopediya, t.y.)

²1925'e kadar Kazaklar Sovyetler Birliği yönetimi tarafından Kırgız olarak adlandırılmıştır. 1920 yılında başkenti Orenburg olan Kırgız (Kazak) Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti teşkil edilmiştir. Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 1925 yılından itibaren Kazak ÖSSC olarak isimlendirilmeye başlamıştır. 1936'da ise Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsünü almıştır. (Mokeyev ve Altımışova, 2019:1087).

Savaş sırasında su kaynaklarının kompleksli ve entegre bir şekilde kullanılması ilerleyen dönemlerde kalıcı bir uygulamaya dönüşmüştür. Savaş sonrası dönemde ise sulama altyapısı gelişmeye devam etmiştir ve yeni sulama sistemlerinin inşa süreci 1950'li yılların başında tamamlanmıştır. Akabinde yeni toprakların işletilmesi ve sulama sistemlerinin geliştirilmesi sayesinde gıda ve teknik hammadde üretimi konusunda Sovyetler Birliği yüksek performans göstermiştir (Valentini ve diğ., 2004:26-29).

Devam eden ve gelişen sanayileşme, yeni toprakların işlenmesini, su kanallarının ve hidroelektrik santrallerin kurulmasını hızlandırmıştır. Orta Asya'da su ve toprak kaynaklarının kapsamlı bir şekilde kullanılması, 1960'lı yıllara geldiğinde bölge ekosisteminin bozulmasına neden olmuştur. Örneğin, 1966-1980 yılları arasında sulanabilen arazi alanı 2 milyon hektarın üzerine çıkarılmış olup Aral Deniz'i havzasından toplam su çekimi yılda 60,6 km³'ten, 116,2 km³'e yükselmiştir. Bu durum, 1966 yılında Aral Denizi'ndeki su miktarının azalmasına ve bağımsız su kütlelerine ayrılmasına neden olmuştur. Rüzgâr, su erozyonu ve toprakların tuzlanması gibi nedenlerden dolayı Orta Asya'daki tarım alanı 16,4 milyon hektara düşmüştür. Çölleşen ve tarımsal amaçla kullanıma uygun olmayan topraklara bakıldığında; Kazakistan'ın %66'sı, Türkmenistan ve Özbekistan'ın ise %80'ini kapsadığı görülmüştür (Valentini ve diğ., 2004:32-33). Sovyetler Birliği döneminde su kaynaklarının kullanılması ve toprakların işletilmesi bu bölgede olumsuz etkiler bırakmıştır. Ekonomik gelişimini sağlamayı amaçlayan sulama projeleri büyük ölçüde bölgenin tüketilir su kaynaklarını ve ekolojisini olumsuz etkilemiştir. Moskova yönetiminin, ekosistemi dikkate almadan bölgedeki su ve toprak kaynaklarının potansiyelinin nerdeyse tamamını kullanmış olması, Orta Asya bölgesinde çölleşme sürecinin başlamasına ve su kaynaklarının yetersizliğine yol açmıştır (Valentini ve diğ., 2004:31-32).

Sovyetler Birliği, Planlı Ekonomi yapısı kapsamında doğal kaynakları merkezden yönetme stratejisini izlemiştir. İşbu ekonomik yapı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yeni kurulan Orta Asya devletleri arasında anlaşmazlıkları beraberinde getirmiştir (Uslu, Öngel, Sözen, 2011:143). Daha ayrıntılı bakıldığında; Sovyet yönetimi, 1970'lerde su ve enerji kaynaklarının etkili paylaşılması için "Orta Asya Birleşik Enerji Sistemi"ni inşa etmiştir. Enerji sisteminin uygulandığı toplam alan, 2 milyon km² olmakla birlikte Kırgızistan'ı, Özbekistan'ı, Tacikistan'ı, Türkmenistan'ı ve Güney Kazakistan'ın belirli bir kısmını kapsamıştır (Avrasya Kalkınma Bankası, 2019:19). Uygulanan enerji sistemi, Orta Asya coğrafyasında elektrik, yakıt ve su kaynaklarının kullanımını bağımlı hale getirmiştir. Kırgızistan ve Tacikistan, su barajları dolu olduğu zaman, aşağı kıyıdaş ülkelere de su ve elektrik temin edebilmiştir. Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ise kurak dönemlerde yukarı kıyıdaş ülkelere petrol, doğal gaz ve elektrik tedarik etmiştir. Enerji kaynaklarının paylaşım sistemi, bölgede enerji paylaşımının güvenilir koşullarda gerçekleşmesini amaçlamakta olup Taşkent'ten kontrol edilmiştir (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, 2022:7). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bölgede bağımsızlığını kazanan devletler, su kaynakları üzerinde tekel mülkiyet hakkını güvence altına almaya çalışmışlardır. Bir başka ifadeyle, Orta Asya'da su kaynakları, değerli ekonomik bir hammaddeye dönüşmüştür. Sovyet döneminde su paylaşımı sorunu devlet içi sorunlar kategorisinde yer alırken, Sovyet sonrası dönemde uluslararası ekonomik ve siyasi sorunlara evrilmiştir (Mukhabbatov, 2016:41). Kırgızistan ve Tacikistan için su kaynakları elektrik üretimi açısından önem arz ederken; Kazakistan ve Özbekistan gibi aşağı kıyıdaş ülkeleri için su konusu

öncelik haline gelmiştir. Bu bilgilerden de görüleceği üzere eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında su kaynakları üzerinde rekabet başlamıştır. Orta Asya devletleri, Amuderya ve Sirderya su kaynaklarını hem çatışma sebebi hem de önemli bir güç unsuru olarak değerlendirmiştir (Şamlı, 2017:11-13). Sovyetlerden kalan enerji sorunlarının çözümü, yeni bir enerji paylaşımı sistemi ve uzlaşma yollarını gerektirmekteydi. Bu durum, bölgede enerji kaynaklı anlaşmazlıklar için zemin hazırlamıştır (Mosello, 2008:157).

Fergana Vadisi, Kırgızistan'ın güney kısmını, Tacikistan'ın kuzey kısmını ve Özbekistan'ın doğu kısmını kapsamaktadır. Büyük bir bölümü verimli topraklardan oluşan vadinin toplam alanı 22.000 km²'dir. Fergana Vadisi'nde genellikle pamuk, pirinç, sebze ve meyveler üretilmektedir. Orta Asya'daki toplam nüfusun beşte birinin yaşadığı Fergana Vadisi, adı geçen devletlerce jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik bağlamda önemli bir bölge olarak kabul edilmektedir (Toktomushev, 2018:27). Vadi, özellikle su kaynaklarının kullanımı konusunda uzlaşmazlıklardan ötürü tehdit ve çatışma sebebi olarak görülmüştür. Fergana Vadisi'nin coğrafi konumundan dolayı sürekli ortaya çıkan çatışmalar, su kullanımını olumsuz etkilemiştir (Arynova ve Schmeier, 2021:4).

Bu coğrafyadaki iki stratejik su kaynağından biri olan Sirderya nehri üzerinde yaşanan anlaşmazlıklar su sorunlarının büyümesine sebep olmuştur (Sarıkaya, Öztopal, 2019:32-33). Ayrıca 1924 ve 1936 yılları arasında şuraların sınırları üzerinde yapılan düzenlemeler, Sovyet sonrası dönemde sınır anlaşmazlıklarına yol açmıştır. Sınırların Moskova tarafından belirlenmiş olması ortak kullanılan arazilerin, meraların ve su kaynaklarının paylaşım sorunlarını çözülemez hale getirmiştir. (Demirci, 2012:41-42).

Genel olarak Orta Asya'daki her bir devletin komşularıyla su konusunda yaşadığı anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Kırgızistan ve Özbekistan arasında su sorununun temel nedeni, eskiden beri yürürlükte olan enerji paylaşım sisteminden kaynaklanmıştır. Kırgızistan'ın hemen hemen tüm su kaynakları kendi toprakları içinde doğar. Özbekistan, güney sınır komşusu olarak Kırgızistan'dan gelen su kaynaklarına bağımlıdır. Özbekistan, Orta Asya'da en büyük pamuk üreticisi olduğundan dolayı arazi sulama için büyük ölçüde su kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Kırgızistan ise Özbekistan'ın petrol ve doğal gaz gibi yeraltı kaynaklarını birincil ihtiyaç kapsamında değerlendirmektedir. Kırgızistan tedarik ettiği gazın ödemesinde zorluklar yaşamaktaydı, dolayısıyla alternatif enerji kaynağı olarak su kaynaklarını enerji üretimi için kullanmaya başlamıştır. Devletlerin ortak kullandığı Toktogul Barajı'nın³ çalışma rejiminin değiştirilmesi, aşağı kıyıdaş ülkelerde çölleşme ve su kaynaklarının yetersizliği sorununu ortaya çıkarmıştır. Kırgızistan'ın Toktogul Barajı'ndan Kazakistan'a ve Özbekistan'a giden suya karşılık ücret talep etmesi anlaşmazlıkların daha da kötüleşmesine neden olmuştur (Janusz-Pawletta, Gubaidullina, 2019:198-200).

Tacikistan'ın sahip olduğu su kaynakları, Özbekistan ile aralarında yaşanan siyasi gerginliğin en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Tacikistan kendi topraklarında kesintisiz elektrik üretimi yapabilmek amacıyla Sovyetler Birliği'nden miras kalan Rogun Hidroelektrik Santrali'nin inşasına yeniden başlamıştır. 2010'da hidroelektrik santral üzerinde devam eden ihtilaf sonucunda iki tarafın karşılıklı tehditleri gerginliği arttırmıştır. Çatışmanın büyüme

³ Kırgızistan'da bulunan, Sirderya nehri üzerinde kurulan en büyük barajdır (Upagül, 2019:115)

olasılığı uluslararası arabuluculuk süreci ile engellenmiştir. Arabuluculardan biri olan Dünya Bankası, projeyi inceledikten sonra, güvenilir koşullarda Rogun Hidroelektrik Santrali'nin kurulabileceğini belirtmiştir. Kazakistan ile Özbekistan'ın da projeye katılabilme olasılığını dile getirmiştir. Kazakistan ve Özbekistan gibi aşağı kıyıdaş ülkeler arasında Sirderya nehrinin yönetimi ve kullanımı konusunda çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmıştır (Janusz-Pawletta ve Gubaidullina, 2019:200-201).

17 Mart 1998'de Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan arasında Sirderya nehir havzasının su ve enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin anlaşma imzalanmıştır. İşbu anlaşmaya göre Narın-Sirderya rezervuar kompleksi su kaynaklarının, sulama ihtiyaçları ve elektrik üretimi için taraflar arasında ortak işletilmesi öngörülmüştür. Narın-Sirderya rezervuarlar kompleksinin⁴ hidroelektrik santrallerinden, Kırgızistan'ın ihtiyacının üzerinde elektrik üretilmesi durumunda, ihtiyaç dışında fazla üretilen elektriğin Kazakistan ve Özbekistan'a aktarılması hususunda anlaşılmıştır (Cawaterinfo). Ancak Kazakistan ve Özbekistan arasında Narın-Sirderya rezervuar kompleksinin eşit kullanımına dair hükümetlerarası anlaşmaların taraflarca ihlalinden dolayı anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.

Çu ve Talas nehir havzalarının kullanımıyla ilgili Kırgızistan ve Kazakistan arasında gerçekleştirilen devletlerarası işbirliği, bu alanda en başarılı örnek olarak görülmüştür. 2000'de kurulan devletlerarası komisyon, su paylaşımı konusunda anlaşmazlıkların çözümünü kolaylaştırmıştır. Türkmenistan örneğine bakıldığında ise söz konusu devletin su kaynaklarının yetersizliğinden bölgede en çok zarar gören devletlerden biri olmuştur. Türkmenistan ve Özbekistan arasında yaşanan su anlaşmazlıkları, Türkmenistan'ın su temini projelerinden kaynaklanmıştır. Hükümet, su sorununu çözebilmek için Karakum kanalının⁵ ve Altın Asır⁶ yapay gölünün kurulmasını ve Amuderya su kaynakları ile doldurulmasını kararlaştırmıştır. Projenin, Aral Denizi havzasını etkilemekle beraber bölgedeki ülkelerin, özellikle Özbekistan'ın, su kullanımını etkileyeceği görülmüştür (Janusz-Pawletta ve Gubaidullina, 2019:202). Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki anlaşmazlıklar ise tartışmalı bölgelerden geçen su kaynakları üzerinde yoğunlaşmaktadır. İki devlet birlikte yaklaşık kırk adet ortak su kanalı paylaşmaktadır. Bazı kanallar Kırgızistan'dan başlayıp Tacikistan'a geçerken; bazıları ise ters istikamette Tacikistan'dan başlayıp Kırgızistan'a ulaşmaktadır. Özellikle sulama döneminde (Nisan'dan Temmuz'a kadar) tarafların paylaştığı ortak su kanalları üzerinde sorunlar çatışmalara dönüşebilmektedir. Anlaşmazlıklar sırasında su kanallarının taraflarca kapatılması olayları ile su kaynaklarının baskı aracı olarak kullanıldığı görülmüştür (Kurmanalieva, 2019:8).

Sovyetler Birliği döneminde, ortak kullanım politikası doğrultusunda ülkeden ülkeye geçen, devlet sınırlarını aşan elektrik hatları, doğalgaz boruları ve su kanalları kullanılmıştır (Demirci, 2012:48-50). Devletlerarası sınırlar sadece idari olduğundan dolayı halkın ortak mera ve yaylalara serbest erişimi sağlanmış olup barajlar ve su kanalları ortak kullanılmıştır. (Bbcnews, 2014). Bağımsızlık kazanan devletlerin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda su politikaları yürütmeleri, sorunların çözümünü güçleştirmektedir. Bölgedeki su kaynakları paylaşımının

⁴ Sirderya nehir havzasında kalıcı ve mevsimlik rezervuarların kompleksi.

⁵ Türkmenistan'daki Karakum çölünden geçen XX. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen su kanalı.

⁶ İnşaatı 2000 yılında başlayan "Altın Asır" Türkmen gölü inşaatının ilk aşamasının açılışı 15 Temmuz 2009'da gerçekleşebilmiştir. Altın Asır Gölü'nün inşası, Karakum Çölü'nde yeni sulanan araziler yaratmayı amaçlamıştır.

sadece kâğıt üzerindeki anlaşmalara bağlı olması, devletler arasında işbirliğinin sağlanmasını zorlaştırmaktadır (Valentini ve diğ., 2004:28-29).

2. Kırgızistan-Tacikistan Su Sorunları

Kırgızistan, Orta Asya coğrafyasındaki diğer devletlerle kıyaslandığında; su kaynaklarının büyük bir kısmı kendi topraklarında doğduğu göze çarpmaktadır. Kırgızistan'daki su kaynaklarının toplam hacmi, ülkede t ketlenen su hacminden daha fazladır. Kırgızistan'da su kaynaklarının %90'ı sulamada, %6'ı sanayide ve %3'e kadarı da konutlarda kullanılmaktadır. Ormancılık, balıkçılık, enerji ve içme suyu sektörlerine ise toplam su hacminin %1'i yeterli gelmektedir (Kırgızistan Su Kaynaklar Dairesi, t.y.). Sulama ve su dağıtım sistemlerinin teknik açıdan yetersizliği, ekipmanların yıpranmış olması, su tasarrufunu sağlayan teknolojilerin ve kapalı drenajlı su temin sistemlerinin eksikliği gibi hususlar çekilen suyun önemli bir kısmının kullanım sırasında kayba uğramasına neden olmaktadır (şatmanov ve diğ., 2016).

Tacikistan'ın su kaynakları, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında hayati bir rol oynamakta olup ana enerji kaynağı bağlamında kullanılmaktadır. Ancak Tacikistan kendi topraklarından doğan su kaynaklarının sadece %17-20'lik kısmından istifade edebilmektedir. Tacikistan'da nehir akışının oluşum bölgesi, topraklarının %90'ını oluşturur. (Tacikistan Enerji ve Su Kaynaklar Bakanlığı, t.y.). Tacikistan'da toplam nehir akışının %80'den fazlasını Amuderya Nehri ve %1'ini Sirderya Nehri'nin akışları oluştırmaktadır. Su kaynaklarının %85'i sulamada, %5'i konutlarda, %2'si sanayide, %2'si balıkçılık ve %3'  diğer sektörlerde kullanılmaktadır. Sulanabilir arazi, ülke ekonomisinin stratejik alanı kapsamında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu durum, tarımsal üretimin %90 kadarına kaynak olup ülkenin kırsal nüfusunun %70'ine istihdam sağlamakta ve ulusal Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın %20'sini oluştırmaktadır. Piyasa ekonomisine geçiş, nüfus artışına bağlı olarak su kaynaklarına yönelik talebin artması, iklim değişikliğinin etkisi, doğal felaketlerdeki artış, finansal kriz, şehirleşme,  lleşme ve diğer çeşitli faktörler su sorununun insanlık açısından büyük bir krize dönüşebileceğinin işaretlerini sunmaktadır (Bağımsız Devletler Teşkilatı, 2022).

Sovyet sonrası dönemde Kırgızistan ve Tacikistan ikilisi arasında sınırlandırma ve işaretlendirme çalışmaları sadece devletlerarası sınır sorununu etkilememiştir. İki devlet arasında yaşanan sınır sorunları; bölge halkının yaşam tarzını, doğal kaynakların kullanımını ve alt yapı çalışmalarını etkilemiştir. Adı geçen devletler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra toplam 971 km'lik sınırın sadece 519 km'sini sınırlandırmayı başarabilmişlerdir. Tartışmalı sınır bölgesi genel olarak Batken ve İsfara bölgelerini kapsamaktadır (Central Asian Bureau for Analytical Reporting İnternet Sitesi, 2021). Kırgız-Tacik sınır sorunlarının ortaya çıkmasında her iki devletin farklı tarihli haritaları esas almalarının da etkisi büyüktür. Tacikistan, iki taraf arasındaki sınırların 1924 tarihli haritalara göre belirlenmesini talep ederken, Kırgızistan ise 1958-1959 ve 1989 yıllarında çizilen haritaları dikkate aldığını bildirme gereği duymuştur (Joldoshev, 2019:315). Sovyet sonrası dönemin ilk yıllarında Kırgızistan ve Tacikistan ikilisi, sınır bölgelerinde birçok k k k köy çiftlikleri kurduklarından su kaynaklarına duydukları ihtiyaç artmıştır. Her iki devlet de yeterli su kaynaklarına sahip olmasına rağmen, sulama döneminde ortaya çıkan su kıtlığı sınır bölgesinde yaşayan yerel halk arasında çeşitli tartışmalara/çatışmalara yol açmıştır. (Kurmanalieva, 2019:8).

Kırgızistan ve Tacikistan arasında tartışmalı alanlar Batken ve Soğd bölgelerinin sınırında yer almaktadır. Kırgızistan'ın güneybatısındaki Batken bölgesi, Fergana Vadisi'nin büyük kısmını kapsamaktadır. İdari bir yapı olarak 12 Ekim 1999'da oluşturulan Batken bölgesinde halk genellikle hayvancılık ve tarımcılık ile uğraşmaktadır. Tacikistan'ın kuzeybatısında olan Soğd bölgesinde yerel halkın temel geçim kaynağı tarımcılıktır. İlçe topraklarının dıştan su kaynaklarına bağlı olması, su anlaşmazlıklarına neden olmuştur. Bölgede çatışmaların başka bir sebebi, Kırgızistan topraklarında bulunan Voruh anklavı⁷ ve Tacikistan'daki Kalaça eksklavı⁸dır. Soğd bölgesinin Çoruh, Surk, Şurab, Voruh bölgelerinde ve Batken bölgesinin Ak-Say, Samarkandek ve Ak-Tatır bölgelerinde sürekli olarak çatışmalar yaşanmıştır. 2000 yılından günümüze kadar Batken ve Soğd sınırında çatışmalar yaşamaya devam etmektedir. Örneğin, 2011-2013 yılları arasında bahsi geçen sınır bölgesinde yaklaşık 63 çatışma yaşandığı kayıt altına alınmıştır. Çatışmaların şiddet seviyesinin artması kundaklama, taşlama ve tarım aletlerinin silah olarak kullanılmasıyla da gerçekleşmiştir. Çatışma sırasında tarım aletlerinin kullanımından dolayı gerilim seviyesinin artışı “ketmen savaşları” olarak isimlendirilmiştir (Toktomushev, 2018:26-27).

Kırgızistan topraklarında bulunan Tacikistan'ın Voruh eksklavı sürekli çatışmaların gerçekleştiği bir bölgedir. Anklav köyleri Kırgız-Tacik köyleri olarak karışık bir şekilde yerleşiktir, bu nedenle Voruh halkı ve Kırgız köylüleri arasında ulaşım, su ve toprak konusunda devamlı çatışmalar yaşanmaktadır (Joldoshov, 2019:316). 1924 ve 1927 yıllarında ulus devlet sınırların belirlenmesi sürecinde Voruh anklavı Özbek SSC'nin bir bölgesi olarak tanınmıştır. Anklavın sınır hattı Soh nehrinden başlar, güneybatıdaki İsfara köylerine doğru geçerek, güneye doğru Nayman köylerine kadar ilerleyip Özbek kıyı köylerini kapsar. İsfara nehri havzasında önemli topraklara sahip Kara-Kırgız Özerk Bölgesi'nin sınırları içinde kuzeyden güneye doğru 40-45 km'ye uzanan üçgen şeklinde bir bölge oluşturulmuştur. Ak-Say, Kapçıgay, Kök-Taş ve başka Kırgız köyleri bu bölge içinde kalmıştır. 17 Mart 1925'te belirlenen sınır, *Vserossiyskiy Tsentralny İpsolnitelny Komitet* (Tüm Rusya Merkezi Yürütme Komitesi) Başkanlığı'nın 4 Mayıs 1925 tarihli kararnamesi ile onaylanmıştır. Ortaya çıkan yeni cumhuriyetler tarafından sınır ile ilgili 50'den fazla itiraz gelmiştir. Kara-Kırgız Özerk Bölgesi'nin de bir dizi toprak itirazları arasında, toprakların önemli kısmını işgal eden İsfara *Volost*⁹ sorunu bulunmaktaydı. Kırgız yetkililer tarafından toprak itirazlarını incelemek üzere 29 Ocak 1926'da D. Petrovskiy başkanlığında komisyon oluşturulmuştur. Petrovskiy'in raporuna göre; 30 Ağustos 1926'da Sovyetler Birliği Merkezi Yönetim Komitesi Başkanlığı, İsfara ve Soh volostların Özbek SSC'den Kırgız SSC'ye eklenmesi kararı alınmıştır. Ancak 10 Eylül 1926'da Sovyetler Birliği Merkezi Yönetim Komitesi Başkanlığı “Özbek SSR ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSR) arasında sınır sorunlarının çözümü” konusunu dikkate alarak İsfara ve Soh volostların RSFSR sınırları içine dahil etmeden Özbek SSC'nin sınırları içinde bırakma kararı alınmıştır. Voruh anklavı üzerinde devam eden anlaşmazlıklar nedeniyle 31 Aralık 1926'da Sovyetler Birliği Merkezi Yönetim Komitesi Başkanlığı'nda B.Kulbeşerov riyasetinde bir

⁷ Bir ülkede ada şeklinde bulunan başka bir ülkeye ait toprak parçasıdır.

⁸ Eksklav siyasi olarak bağlı olduğu ülkeye coğrafi açıdan bağlı olmayan, bu bölge ile arasında başka bir yabancı ülke ya da ülkeler bulunan toprak parçasıdır.

⁹ Toprak ve arazi düzenleme sisteminde en alt seviyedeki birim.

komisyon kurulmuştur. Sınır sorunlarının incelenmesi sonucunda, 27 Ocak 1927’de Kırgız tarafının topraklarının katılım talebini geri çekmesi nedeniyle “İsfara Volostun, Özbek SSC’nin toprakları dahilinde bırakılması” kararı alınmıştır. Daha sonra Voruh sınırlarının oluşturulması 1929-1937’de gerçekleşen kolektifleştirilme süreci ile Voruh sınırları değişime uğramıştır. Kolektif çiftliklerin oluşturulması, etnik gruplar bazında kurulan köylerin birleşmesiyle gerçekleştirilmiştir. Kırgız köylerinden oluşan kolektif çiftlikler, Kırgız Özerk Bölgesi’nin Batken idari bölgesine dahil olmuştur. Günümüzdeki Voruh sınırlarında bulunan Tacik kolektif çiftlikleri, Özbek SSC’nin toprak parçası olarak kalmıştır. Daha sonra 1929’da Tacik SSC kurulduğunda Voruh, Hucend bölgesinin bir parçası olarak yeni cumhuriyete devredilmiştir. Böylece kolektifleştirme sürecinde kolhoz¹⁰ sınırları, idari sınırlar olarak kabul edilmiştir. Voruh üzerindeki tartışmalı konu, Kırgız SSC ile Tacik SSC’nin arasındaki ilişkilerin önemli bir parçası haline gelmiştir (Alamanov, 2018:456-457). Bağımsızlıktan sonra Kırgızistan ve Tacikistan arasında 2003, 2013, 2014, 2020 ve 2021 yıllarında toprak ve su paylaşımı konusunda ciddi çatışmalar yaşanmıştır (Radiyo Azattık İnternet Sitesi, 2013).

İki ülke arasında son şiddetli ve kapsamlı çatışma 28 Nisan 2021’de gerçekleşmiştir. Kırgız-Tacik sınır bölgesinde yıllar boyunca devam eden gerginlik silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Çatışma sırasında iki taraftan toplam 20’den fazla kişi hayatını kaybetmiş ve 150 kişi yaralanmıştır (Radiyo Azattık Haber Ajansı İnternet Sitesi, 2021). 28 Nisan 2021’de Kırgız-Tacik silahlı çatışması, Kırgızistan’ın Batken ve Tacikistan’ın Soğd bölgelerinin sınırında ortak kullanılan sulama şebekesinden¹¹ kaynaklanan bir anlaşmazlık sebebiyle gerçekleşmiştir. (BBC News, 2021). “Golovnoy” su dağıtım şebekesi Ak-Su (İsfara) nehri üzerinde kurulmuştur. Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında paylaşılan Ak-Su nehri, sınır aşan önemli bir su kaynağıdır. (Central Asian Bureau for Analytical Reporting İnternet Sitesi, 2021). Nehrin uzunluğu 107 km’dir. Kırgızistan’daki Ak-Su buzullarının ve karların erimesinden doğar, Voruh toprakları üzerinden geçerek Tangi-Voruh su istasyonunda Kırgızistan’ın Tortgul rezervuarı ve Tacikistan’ın İsfara bölgesi arasında bölünür. Ak-Su nehrinin suları, genellikle arazi sulamada kullanılmıştır. İsfara havzasında tarım sektöründe çalışanların %74,3’ü için tarımcılık tek ya da ana gelir kaynağı olarak sayılmaktadır. Ak-Su nehrinin su yetersizliği, nüfus yoğunluğu ya da iklim değişikliğine bağlı olarak değil, daha çok eski sulama altyapısına ve su yönetimine bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Arynova ve Schmeier, 2021:4-6).

Sovyet döneminin arşiv belgelerine göre “Golovnoy” su dağıtım şebekesi Kırgız SSC Batken’de 1970’te inşa edilmiş ve 1973’te işletmeye alınmıştır. Ak-Su nehrinin ana su dağıtım tesisi Kırgız SSC Arazi Islahı ve Su kaynakları Bakanlığı’nın talebi üzerine kurulmuştur. “Golovnoy” şebekesi Ak-Su nehrinin dağıtımını sağlamaktadır. Arazi sulama için nehrin %37’si Kırgızistan, %55’i Tacikistan ve %8’i Özbekistan tarafından kullanılmaktadır (24 KG Haber Ajansı İnternet Sitesi, 2021). Ak-Su nehrinin kullanımı konusunda devletlerin ilk toplantısı 1-3 Nisan 1958’de Taşkent’te gerçekleşmiştir. Nehrin su kaynaklarının kullanımına ilişkin

¹⁰Kolhoz “kollektivnoe hozyaystvo” kelimelerinin kısaltılmış halidir ve “kolektif tarımcılık” anlamına gelmektedir. Sovyetler Birliği dönemindeki tarım sektöründe örgütlenen birimleri tanımlamaktadır. Bu birimlerde toprağın mülkiyeti devlete ait olmakla birlikte sembolik rakamla köylüye kiraya verilir ve köylülerce işletilir.

¹¹Su dağıtım şebekesi; iletim hatları ile taşıyıcı hatlardan alınan suyun, mahalle, sokak, bina bazında dağıtımını gerçekleştiren hatlar.

protokolde, su dağılım oranı %2 Kırgız SSC, %57 Tacik SSC ve %41 Özbek SSC olarak belirlenmiştir. Sovyetler Birliği Su Kaynakları Bakanlığı 11 Nisan 1980 tarihli protokolüne göre Ak-Su nehrinin su kaynaklarının paylaşımı %33 Kırgız SSC, %59 Tacik SSC ve %8 Özbek SSC şeklinde belirlenmiştir. Aynı sene, ülke Bakanlarının ve su yönetim daire temsilcilerinin katılımıyla, sulama döneminde İsfara nehrinin kullanımı konusunda toplantı gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonucunda nehrin su kullanım oranı %17 Kırgız SSC, %48 Tacik SSC ve %35 Özbek SSC olarak yeniden düzenlenmiştir. Kırgız SSC Su Kaynaklar Bakanlığı belirlenen kullanım oranını kabul etmeyince Sovyetler Birliği Su Kaynakları Bakanlığı tarafından Kırgız SSC'nin su payı yeniden belirlenmiştir. Alınan karara göre, Kırgız SSC tarafından su yüzdesinin alınmasından sonra, 1958'den önce kabul edilen karar doğrultusunda akışın bir kısmının Tacik SSC ve Özbek SSC arasında orantılı olarak dağıtılmasına karar verilmiştir (Pulatov, 2021:132-134).

Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki tartışmalı bölgede bulunan "Golovnoy" su dağıtım şebekesi, kurulduğu tarihten itibaren bölgede anlaşmazlıkların sebebi olmuştur. Taraflar arasında ilk silahlı çatışma 31 Aralık 1974'te gerçekleşmiştir. Kırgız ve Tacik yerel halkı arasında sonraki çatışma 1989 yılının yaz aylarında yaşanmıştır. Tartışmalar sırasında Tacik tarafı, Kırgızların su kullanım konusunda anlaşmayı ihlal ettiğini öne sürmüştür. Bir ay boyunca gerginlik devam etmiş ve silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Zamanla ülkeler arasındaki tartışmalı topraklarda sınır ve su sorunlarının sayısı artmıştır (Kaktus Media Haber Ajansı İnternet Sitesi, 2021).

Su sorunlarını etkileyen başka bir faktör, sınır bölgesinde sulama altyapısının eski ve yetersiz olmasından kaynaklanmaktadır. Tartışmalı bölgede ülkeler tarafından bakım yapılmayan birtakım hidrolik yapılar bulunmaktadır. Ülkeler arasında bu konuda işbirliği mekanizmasının olmaması, su kaynaklarının altyapısının yenilenmesi için yatırımların yapılamamasına neden olmuştur. Sulama altyapılarının eski olmasından dolayı su kaynakları arazi sulama için yetersiz kalmıştır. Sınır bölgelerinde geçen su kaynaklarının kullanımı devlet, il ve ilçe düzeyinde gerçekleşmiştir. Mevcut su yönetimi için devlet kurumları bulunmasına rağmen, yönetim mekanizmalarının yetersiz ve etkisiz kalması, su sorunlarının kötüleşmesine zemin hazırlamıştır (Kurmanalieva, 2019:8).

Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki yasal ilişkileri düzenleyen 70'e yakın uluslararası antlaşmalar bulunmaktadır. 1996 tarihli devletlerarası ilişkilerin esasları hakkında ve 2004'te imzalanan komşuluk ve işbirliği anlaşmaları ülkeler arasındaki ilişkileri düzenleyen temel antlaşmalar olarak sayılmaktadır. Bununla birlikte, devletler arasında İsfara havzasının su kaynaklarının yönetimini sağlayacak herhangi bir antlaşma bulunmamaktadır. Günümüzde İsfara havzasında su kaynaklarının paylaşımı 1982 tarihli protokol dikkate alınarak yürütölmektedir. Buna rağmen işbu protokol, çatışmaları engelleyecek kapasitede değildir. Orta Asya coğrafyasındaki devletler arasındaki su sorunlarını etkileyen faktörler nüfus artışı, tarım arazilerinin yetersizliği, meralara erişim sorunu, sınır bölgesinde su kaynaklarının yetersizliği, taraflarca suyun baskı aracı olarak kullanılması, su paylaşım anlaşmalarının ihlali, sulama altyapısının yenilenmemesi ve tartışmalı topraklardan kaynaklı gerilimler şeklinde özetlenebilmektedir. Kırgızistan'ın Batken ve Tacikistan'ın Soğd bölgeleri arasında komşuluk, işbirliği ve dostluk ilişkilerini pekiştirmeye yönelik 2017-2020 planına göre iki taraf arasında çalışmalar yürütölmüştür. Ancak nihai anlaşmalar imzalanana dek pozitif diplomasi tekniğiyle

tarafların diyalog yolunu seçmeleri çatışma riskinin azalması için temel şart olarak gözükmektedir (Pulatov, 2021:132-125).

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Orta Asya coğrafyasında çatışmalar ortaya çıkmıştır. Çatışmaların ortaya çıkmasında su paylaşımı ve sınır sorunları etkili olmuştur. Sovyetler Birliği'nde şuralar arasında sınırlar sadece idari bölümlenme olarak değerlendirilmekteydi. Dolayısıyla doğal kaynakların ortak kullanımını engelleyen herhangi bir husus bulunmaktaydı. Bölgedeki tüm su ve enerji kaynakları Orta Asya Birleşik Enerji Sistemi'ne dâhil olmakla birlikte Moskova tarafından takas sistemine göre paylaştırılmaktaydı. Sovyetler Birliği döneminde şuraların tarım potansiyeli keşfedilmiş, ardından büyük ölçüde enerji tüketimi ve yeni tesislerin inşasını gerektiren sanayileşme sürecine geçilmiştir. Orta Asya bölgesinde kapsamlı şekilde sulama sistemi geliştirilip arazi ve su kaynakları yoğun olarak işletilmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği politikalarının, Orta Asya ekosistemini etkilemesiyle beraber, bu coğrafyada çölleşme ve su kaynaklarının azalması söz konusu olmuştur. Bu durum da Orta Asya devletlerinin günümüzdeki su politikalarını şekillendirmiş ve su kaynaklarını koruma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Kırgızistan ve Tacikistan arasında su sorunlarının ortaya çıkması, çözülmemiş ve eskiden beri devam eden sınır sorunlarından kaynaklanmıştır. Sovyetler Birliği'nde 1924'te başlayan ulus devlet sınırlarının belirlenmesi süreci, yeni cumhuriyetleri ve özerk bölgeleri meydana getirmiştir. Şuralar arasında sınırların tarihi temeli olmadan belirlenmesi ve devamlı olarak değiştirilmesi, sınır bölgelerde tartışmalı ve çatışmaya açık bölgeleri ortaya çıkarmıştır. Sınır anlaşmazlıklarından kaynaklanan güvenlik sorunları, etnik çatışmalar ve enerji kaynakları üzerindeki anlaşmazlıklar, ilgili ülkelerin ulusal güvenliğini de tehdit etmektedir. Bağımsızlıktan sonra çözülmemiş sınır sorunları, Kırgızistan ve Tacikistan ikilisi arasında özellikle su kaynaklarının paylaşımı konusunda bazı tartışmalar/çatışmalar yaratmıştır. Özellikle bahar ve yaz döneminde ülkelerin su kaynaklarına olan ihtiyaçlarının artması, gerginliğin derinleşmesine neden olmuştur. Sulama sistemlerinin altyapısının eski ve yetersiz olması su paylaşım sorununu etkileyen diğer faktörlerdendir. Bu durum aynı zamanda her yıl büyük miktarda suyun kaybedilmesini de kaçınılmaz kılmaktadır.

Kırgızistan ve Tacikistan arasında su paylaşımı konusunda gerçekleşen müzakereler, oluşturulan yuvarlak masalar ve konferansların istenilen düzeyde etki meydana getirdiği söylenemez. Anlaşmazlıkların yaşandığı Batken ve Soğd sınırında, insanların temel geçim kaynağı tarım olduğundan dolayı hem toprak hem de su kaynakları konusunda çatışmalar belirli aralıklarla gündeme gelmektedir. Tartışmalı bölgelerde, toprak ve su paylaşım sorunları, belirlenen devletlerarası sınırların taraflarca kabul edilmesine kadar devam edeceği beklenmektedir. Su paylaşım sorunlarının çözülmesi, ilgili devletler arasında sınırlandırma ve işaretleme sürecinin nihai bir anlaşmayla belirlenmesiyle ihtimal dahilindedir.

Çıkar Çatışması: Yazar(lar) çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Disclosure Statement: No potential conflict of interest was reported by the author(s).

EXTENDED ABSTRACT

The problem of sharing water resources in Central Asia is a longstanding regional problem. The Amudarya and Syrderya rivers flowing into the Aral Sea are the main reason for the problem of sharing water resources in Central Asia. It is important to note that the, Amudarya and Syrderya are the largest rivers in the Central Asian region. However, overlapping differences in topography with modern country borders have led to a disproportionate distribution of water resources. During the Soviet Union, the concepts of borders were conditional. This made it possible to develop a system of collective management of natural resources throughout the entire Union. During the Soviet Union, detection of the agricultural potential of the countries of Central Asia led to the development of a water infrastructure system. The use of electricity, fuel and water resources in Central Asia has been controlled by common energy system. Countries could not independently distribute their resources; everything was done within the framework of the planned economy of the Soviet Union. According to this system, Kyrgyzstan and Tajikistan supplied water and electricity to downstream countries such as Kazakhstan, Turkmenistan, and Uzbekistan. The latter in turn supplied oil, natural gas, and electricity to upstream countries during dry periods. The disappearance of the Unified Energy System of Central Asia, implemented during the Soviet period, caused problems in the use of natural resources after gaining independence by Central Asian countries. The beginning of the process of defining national state borders in the republics of Central Asia in 1924 led to conflicts in many areas, especially border and water problems in the region. The process of defining borders between the republics without a historical basis and their constant change revealed disputed lands in the border areas. It is important to note that speaking about the separation of the former Turkestan province within the Union, did not only put an end to the unification of the peoples of the region, but also violated the system of unified interaction between the countries of the Soviet Union. The Ak-Su (Isfara) River, which is currently one of the dispute sources, was previously used by Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan. The Soviet administration, depending on the time of year or the territory of irrigated lands, determined the division of the Ak-Su water flow. The Ferghana Valley in Central Asia has long been recognized as a region where problems constantly arise in various areas. The process of delimitation and demarcation between Kyrgyzstan and Tajikistan has affected the lives of people in the region, the use of natural resources and the creation of infrastructure. After gaining independence, the countries limited only 519 km of the 971 km of the total border. The disputed border region mainly includes the Batken and Isfara regions. From time to time there are problems with water, especially in Batken of Kyrgyzstan and Sughd of Tajikistan. Increase in countries' need for water resources during spring and summer periods led to deepening tensions and conflicts. The problem of losing large amounts of water due to the deterioration of irrigation infrastructure in the disputed region has led to water shortages. After gaining independence, conflicts have occurred on the border of Batken and Sughd regions from 2000 to the present. For example, there were about 63 conflicts in the border area between 2011 and 2013. The rise in violence in conflicts has been linked to the use of arson, stones, and agricultural tools as weapons. The last violent and large-scale conflict between the two countries took place on April 28, 2021. Tensions in the Kyrgyz-Tajik border area have been escalating into an armed conflict for many years. During the conflict, more than 20 people were killed and 150 were injured on both sides.

As we can see, unresolved border issues lie at the heart of any conflict situations taking place in the border areas. It is important to pay attention to the historical events that influenced the development of border conflicts between Kyrgyzstan and Tajikistan to understand the nature of water conflicts. This conflict is incomparable with other water resource conflicts between other countries of Central Asia. To understand water issues between Kyrgyzstan and Tajikistan, it is necessary to draw a parallel between unresolved border issues and conflicts over water resources.

Kaynakça

- Alamanov, S. K. (2018). Anklavı v Tsentralnoy Azii: İstoriyi Voprosa i Sovremenniye Problemi. *Postsovetiyskiye issledovaniya. T. 1(5)*, 451-459.
- Arynova, A. & Schmeier, S. (2021) Conflicts over Water and Water Infrastructure at the Tajik-Kyrgyz Border: A Looming Threat for Central Asia? *IHE Delft*, <https://waterpeacesecurity.org/files/68>
- Avrasya Kalkınma Bankası (2021). *İnvestitsii v Vodno-energiçeskiy Kompleks Tsentralnoy Azii* (Yayın No.21/3), https://eabr.org/upload/iblock/185/EDB_WEC_CA_Report_RU_web.cleaned.pdf
- Birdişi, F. (2017). Orta Asya Bölgesel Güvenlik Kompleksi Bağlamında Kırgızistan-Özbekistan İhtilafi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), 123-143.
- Bağımsız Devletler Teşkilatı İnternet Sitesi, <https://e-cis.info/news/566/99283/>
- BBC NEWS İnternet Sitesi, “İz-za Çego Konfliktuyut Tadjikistna i Kirgiziya”, 16 Ocak 2014, https://www.bbc.com/russian/international/2014/01/140116_tajikistan_kyrgyzstan_border_conflict
- Bolşaya Rosiyskaya Ensiklopediya, https://bigenc.ru/domestic_history/text/2683861
- CAWATERinfo İnternet Sitesi, “Agreement between the Governments of the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, and the Republic of Uzbekistan on the Use of Water and Energy Resources of the Syr Darya Basin (Bishkek, March 1998)”, Sözleşme, 17 Mart 1998, <http://www.cawater-info.net/library/ca.htm>
- Central Asian Bureau for Analytical Reporting İnternet Sitesi, “Kyrgyz-Tajik border disputes: reasons and ways of solution”, 18 Nisan 2021, <https://cabar.asia/en/kyrgyz-tajik-border-disputes-reasons-and-ways-of-solution>
- Demirci, L. (2012). Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 11(2), 33-69.
- Elektronnaya Biblioteka İstoriçeskih Dokumentov İnternet Sitesi, “№87 Postanovleniye Orgbüro TsK RKP(b) “O Natsionalnom Razmejevanii Sredneaziatskih Respublik”, 17 Ağustos 2018, <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/38467-postanovlenie-orgbyuro-tsk-rkp-b-o-natsionalnom-razmezhevanii-sredneaziatskih-respublik-4-iyunya-1924-g>
- Eşment, B. (2011). *Raspredelenie Vodnih Resursov v Tsentralnoy Azii Nerazreşimaya Problema?* Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Janusz-Pawletta, B. & Gubaidullina, M. (2015). Transboundary Water Management in Central Asia. *Cahiers d’Asie Centrale*, 25, 195-215.
- Joldoshov, A. (2019). Kimlik ve Sınır: Orta Asya’da Sınır Sorunları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19(2), 303-326.
- Kaktus Media Haber Ajansı İnternet Sitesi, “Reportaj Mejdunarodnogo Frantsuzskogo Radio o Konflikte na Kirgizsko-tajikskoy Granitse”, 18 Temmuz 2021, https://kaktus.media/doc/442765_reportaj_mejdunarodnogo_francuzskogo_radio_o_konflikte_na_kyrgyzsko_tajikskoy_granice.html
- Kırgızistan Su Kaynaklar Müdürlüğü Resmi Web Sitesi, https://water.gov.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=228&Itemid=1274&lang=ru

- Kurmanalieva, G. (2018). Kyrgyzstan And Tajikistan: Endless Border Conflicts, *L'Europe en Formation*, (1), 121-130.
- Mukhabbatov, H.M. (2016). "Water Resources of Tajikistan and Water Use Issues in Central Asia", *Post-Soviet Issues* (3), 29-45.
- Mokeyev A. & Altımoşova Z. (2019). Sovyet Döneminin İlk Yıllarında Kırgızistan'da Millî Özerk Cumhuriyet Kurma Konusundaki Fikrî Münakaşalar, *Belleten*, 83(298), 1081-1096. DOI: 10.37879/belleten.2019.1081
- Mosello, B. (2008). Water in Central Asia: A Prospect of Conflict or Cooperation? *Journal of Public & International Affairs*, (19), 151-154.
- OOO «UZGIP» Institute Resmi Web Sitesi, <https://uzgip.uz/>
- Povişeniye Energetičeskoy Bezopasnosti v Tsentralnoy Azii. (2022). *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı*, https://www.osce.org/files/f/documents/8/9/513790_0.pdf
- Pulatov, Y.E. (2021). Mejgosudarstvennoe Vodnoe Sotrudniçestvo Tadjikistana s Sopredelnimi Stranami. *Opıt Razvitiya transgraniçnogo sotrudniçestva v stranah VEK TSA*. Taşkent: Set vodohozyastvennih organizatsiy stran VEK TSA, Nauçno-informatsionnyy tsentr MKVK.
- Radiyo Azattık Haber Ajansı İnternet Sitesi, "Konflikt na Kırgızsko-tajikskoy Granitse: Ot Kamney i Palok k Pulyam i Bombam", 30 Nisan 2021, https://rus.azattyk.org/a/batken_voruh_border_conflict_april13/24970561.html
- Radiyo Azattık Haber Ajansı İnternet Sitesi, "Noviy İntident v Batkene", 28 Nisan 2013, https://rus.azattyk.org/a/batken_voruh_border_conflict_april13/24970561.html
- Sarikaya, Y. & Öztopal, M. K. (2019). Orta Asya'da Su Kaynakları ve Gelecek Dönem Beklentileri. *Avrasya Dünyası*, (4), 39-35.
- Shatmanov, O.T., Canbirov, C.G., Tursımbekova, Z.C. & Karimov, T.H. (2016). "Vodnie Resursı Tsentralnoy Azii". *Kazakistan Cumhuriyeti Çevresel Bilgiler Devlet Vakfı*
- Şamlı, E. (2017). *Sovyet Sonrası Orta Asya'da Su Yönetimi Sorunları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tacikistan Cumhuriyeti Enerji ve Su Kaynaklar Bakanlığı Resmi Web Sitesi, https://www.mewr.tj/?page_id=576
- Toktomushev, K. (2018). Understanding Cross-Border Conflict in Post-Soviet Central Asia: The Case of Kyrgyzstan and Tajikistan. *Connections: The Quarterly Journal*, 1, 21-41.
- Upagül. R. (2019). Kırgızistan'ın Komşu Ülkelerle Su Paylaşımı. *Kırgızistan Araştırmaları 2019*, BYR Publishing House.
- Uslu, K., Öngel, V. & Sözen, İ. (2015). Türkiye Aral Gölü Havzasındaki Su Kaynaklarının Orta Asya Ülkelerinin Sürdürebilir Büyümelerine Etkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1), 141-162.
- 24 KG Haber Ajansı İnternet Sitesi, "İntident na Granitse: Poçemu On Naçalsya i Çto Poslujilo Priçinoy", 29 Nisan 2021, https://24.kg/obschestvo/192054_intsident_nagranitse_pochemu_onnachalsya_ichto_poslujilo_prichinoy/
- Yusupova, G.N. (2014). Vodniye Resursı Kırgızskoy Respubliki: Ekonomiko-Strategičeskiye Preimuşestva. *Reforma*, 2(62), 23-27.
- Valentini, K. L., Orolbaev E.E. & Abylgazieva A.K. (2004). *Water Problems of Central Asia*, Bishkek: MISI, Socinformburo, Friedrich-Ebert-Stiftung.